

การปริวรรตและวิเคราะห์เครื่อง ยาสมุนไพโรในคัมภีร์สรรพลักษณะ สรรพคุณ แลมหาพิกัด และจำแนก ตามเภสัชวัตถุในเภสัชกรรมแผนไทย

ผู้พิมพ์ ดาตรี*, ทัฬหเทพ ทิพยเจริญธัม*, พรปวีณ์ ตระกูลบ้านมะหิงษ์*, ปาริชาติ พงษ์พานิช*, ประวิทย์ อัครเสรินทร์*, **,
กังวล ดัชชีมา***, เอี่ยมพร สุวรรณไตรย์*

*สถานการแพทย์แผนไทยประยุกต์, **ภาควิชาเภสัชวิทยา, คณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาล, มหาวิทยาลัยมหิดล, กรุงเทพมหานคร 10700, ***ภาควิชาภาษาตะวันออก, คณะโบราณคดี, มหาวิทยาลัยศิลปากร, กรุงเทพมหานคร 10200.

บทคัดย่อ

วัตถุประสงค์ : เพื่อปริวรรตและศึกษาวิเคราะห์เครื่องยาสมุนไพโรในคัมภีร์สรรพลักษณะ สรรพคุณ แลมหาพิกัด

วิธีการศึกษา : ศึกษาคัมภีร์สรรพลักษณะ สรรพคุณ แลมหาพิกัด ใน ตำราเวชศาสตร์ฉบับหลวง รัชกาลที่ 5 สำนักหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร โดยการปริวรรตถอดความจากให้เป็นอักษรและอักษรวิธีการเขียนภาษาไทยในปัจจุบัน และตรวจสอบความถูกต้องโดยผู้เชี่ยวชาญด้านภาษาจำนวน 3 ท่าน การศึกษาวิเคราะห์เครื่องยาสมุนไพโรถูกจำแนกตามเภสัชวัตถุในเภสัชกรรมแผนไทย และตรวจสอบความถูกต้องโดยผู้เชี่ยวชาญด้านการแพทย์แผนไทย จำนวน 5 ท่าน

ผลการศึกษา : การปริวรรตพบว่า ในคัมภีร์มีอักษรขอม 3 ข้อความ เครื่องหมาย 10 เครื่องหมาย และได้เปลี่ยนตัวอักษรจากภาษาไทยโบราณให้เป็นปัจจุบัน เช่น โกฎ เปลี่ยนเป็น โกฎ นอกจากนี้การปริวรรตศักราช กล่าวถึง ปี พ.ศ. 2414 ผลการศึกษาวิเคราะห์เครื่องยาสมุนไพโร พบว่า มีจำนวน 638 รายการ ซึ่งแบ่งได้ 3 กลุ่ม คือ พิษวัตถุ 586 รายการ สัตว์วัตถุ 21 รายการ และธาตุวัตถุ 31 รายการ

สรุป : การปริวรรตคัมภีร์สรรพลักษณะ สรรพคุณ แลมหาพิกัด ทำให้ทราบถึงประวัติความเป็นมา และแปลความได้ถูกต้องมากยิ่งขึ้น นอกจากนี้การวิเคราะห์เครื่องยาสมุนไพโรในคัมภีร์เป็นการอนุรักษ์และพัฒนาวิชาการด้านการแพทย์แผนไทย เป็นประโยชน์ในด้านการเรียนการสอน และการทำเวชปฏิบัติด้านการแพทย์แผนไทย

คำสำคัญ : คัมภีร์; การปริวรรต; การแพทย์แผนไทย; สมุนไพโร; เครื่องยาสมุนไพโร

Title : Transliteration and analysis the traditional herbal medicines use in the sabba-lakkhana-sabbaguna lae mahaphikad scripture based on drug matters of Thai traditional pharmacy Phongphimol Dasri*, Thapthep Thippayacharoentam*, Phonpawi Trakulbanmahing*, Parichard Pongpanich, Pravit Akarasereenont**, Kangvol Khtshma, Ueamphon Suwannatrai*
 *Center of Applied Thai Traditional Medicine, **Department of Pharmacology, Faculty of Medicine Siriraj Hospital, Mahidol University, Bangkok 10700, *** Faculty of Archaeology, Silpakorn University, Bangkok 10200, Thailand.
Siriraj Med Bull 2020;13(1):2-10

Abstract

Objective : To transliterate and analyze herbal medicines used in the Sabba-Lakkhana-Sabbaguna Lae Mahaphikad Scripture

Methods : The transliteration of Sabba-Lakkhana-Sabbaguna Lae Mahaphikad Scripture in Tumlavajchasad-Chablubluang of King Rama V book II of the Department of Fine Arts Library was transliterated and translated from Khmer letters to Thai letter. These were approved by three linguist experts. Herbal medicines were categorized according to drug matters of Thai Traditional Pharmacy. The analysis of herbal medicine was approved by five Thai traditional practitioner expertises.

Results : The transliteration demonstrated 3 Khmer phases and 10 markers in the scripture. The ancient letters to current Thai letters were transliterated e.g. kot (โกฏ) was changed to kot (โกฐ). Besides, this scripture was written in 1871. The results of herbal medicine analysis revealed that 638 types of herbal medicines were found and were likewise categorized into 3 groups: herb matter 586 types, animal matter 21 types, and mineral matter 31 types.

Conclusion : The transliteration of Sabba-Lakkhana-Sabbaguna Lae Mahaphikad Scripture reviews the history of the scripture. Moreover, the analysis of herbal medicines can help to preserve and develop academic areas of Thai traditional medicine and also benefit for learning into clinical practice.

Keywords : Scripture; transliteration; Thai traditional medicine; herb; herbal medicine

Correspondence to: Ueamphon Suwannatrai

E-mail: ueamphon.suw@mahidol.edu

Received: 7 March 2019 **Revised:** 24 January 2020 **Accepted:** 31 January 2020

<http://dx.doi.org/10.331.92/Simedbull.2020.01>

บทนำ

การแพทย์แผนไทยเป็นศาสตร์ที่ใช้ในการรักษา มาตั้งแต่สมัยโบราณจนถึงปัจจุบัน ในอดีตแพทย์แผนไทยจะได้รับถ่ายทอดความรู้จากครูผู้รับมอบตัวศิษย์ และขึ้นทะเบียนเพื่อสอบใบอนุญาตการประกอบโรคศิลปะจากคณะกรรมการการประกอบโรคศิลปะ กระทรวงสาธารณสุข ซึ่งประกอบด้วย 4 สาขา ได้แก่ เวชกรรมแผนไทย เภสัชกรรมแผนไทย หัตถเวชกรรมแผนไทย หรือการนวดไทย และการผดุงครรภ์ นอกจากนี้แพทย์แผนไทยต้องเรียนรู้เพิ่มเติมจากคัมภีร์การแพทย์แผนไทย เพื่อให้สามารถวินิจฉัยและรักษาโรคให้กับผู้ป่วย หรือดูแลสุขภาพได้โดยใช้ศาสตร์การแพทย์แผนไทย ซึ่งเนื้อหาของคัมภีร์ต่างๆจะกล่าวถึง ลักษณะอาการของโรค ชื่อโรค ความผิดปกติของธาตุ ยาสมนไพรที่ใช้ในการรักษา รวมถึงวิธีการปรุงยาเพื่อรักษาโรค¹ ถึงแม้ในปัจจุบันคัมภีร์ที่เกี่ยวข้องกับศาสตร์การแพทย์แผน

ไทยมีจำนวนมาก แต่มีเพียงส่วนน้อยที่ถูกนำมาใช้จริง เนื่องจากถูกเขียนด้วยวิธีดั้งเดิม เช่น ไบลาน หรือสมุดไทยดำ และมีการตัวอักษรภาษาบาลี สันสกฤต อักษรขอมหรือตัวอักษรโบราณ ทำให้ยากต่อการทำความเข้าใจ ทำให้คัมภีร์นั้นๆ อาจถูกลืม และลดความสำคัญลงไป และอาจส่งผลให้องค์ความรู้บางส่วนของแพทย์แผนไทยขาดหายไป

คัมภีร์สรรพลักษณะ สรรพคุณ แลมหาพิกัด เล่ม 2 และ เล่ม 3 ถือเป็นคัมภีร์ที่เกี่ยวกับเภสัชกรรมแผนไทยที่มีอายุเก่าแก่ และมีความสมบูรณ์ของเนื้อหามากที่สุด เนื่องจากสำนักหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร ได้จัดพิมพ์เผยแพร่ด้วยวิธีพิเศษ คือการถ่ายภาพจากสมุดไทยดำ เส้นทรดาล และเส้นทอง² โดยคัมภีร์นี้รวบรวมอยู่ในตำราเวชศาสตร์ฉบับหลวง รัชกาลที่ 5 เล่ม 2 ฉบับหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร เพื่อเผยแพร่

แพร่ให้ประชาชนได้ศึกษา นอกจากนี้สภากาชาดแพทย์แผนไทยได้รับรองให้เป็นหนังสือที่ใช้ในการสอบความรู้การแพทย์แผนไทย และถูกใช้เป็นแหล่งอ้างอิง ในการเรียนการสอน การทำเวชปฏิบัติ และการประกอบวิชาชีพของแพทย์แผนไทย แต่อย่างไรก็ตามเนื้อหาในคัมภีร์บางส่วนมีการจารึกในรูปของอักษรขอม ภาษาสัญลักษณ์ต่าง ๆ และเป็นการบันทึกตามรูปแบบอักษรวิธีแบบโบราณ² ยังขาดปริวรรต การแปลความหรือถอดความเพื่อให้เป็นภาษาที่เข้าใจง่าย และสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการรักษาในปัจจุบันได้ ดังนั้นการศึกษาวិเคราะห์เครื่องยาสมุนไพรในคัมภีร์สรรพลักษณะ สรรพคุณ แลมหาพิภัด นี้จะช่วยให้เกิดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับเครื่องยาสมุนไพรที่มีการบันทึกไว้ในอดีต เพื่อให้ทราบข้อมูลเกี่ยวกับเครื่องยาสมุนไพรทั้งหมดในคัมภีร์ ซึ่งเป็นข้อมูลที่สำคัญมาก เพราะเป็นพื้นฐานความรู้ของศาสตร์การแพทย์แผนไทย อีกทั้งเป็นการอนุรักษ์และพัฒนาวิชาการด้านการแพทย์แผนไทย เป็นประโยชน์ในด้านการเรียนการสอน และการทำเวชปฏิบัติด้านการแพทย์แผนไทย ดังนั้นงานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อปริวรรตและวิเคราะห์เครื่องยาสมุนไพรในคัมภีร์สรรพลักษณะ สรรพคุณ แลมหาพิภัด และจำแนกตามเภสัชวัตถุในเภสัชกรรมแผนไทย

วัตถุประสงค์และวิธีการศึกษา

ผู้วิจัยศึกษาเนื้อหาในคัมภีร์สรรพลักษณะสรรพคุณ แลมหาพิภัด เล่ม 2 และ เล่ม 3 ใน ตำราเวชศาสตร์ฉบับหลวง รัชกาลที่ 5 เล่ม 2 สำนักหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร หน้า 361-740 ซึ่งจะปริวรรตเนื้อหาของคัมภีร์ก่อน จากนั้นทำการวิเคราะห์เครื่องยาสมุนไพร ดังนี้

1. การปริวรรต เป็นการเปลี่ยนอักขรวิธีการเขียนแบบโบราณให้เป็นอักขรวิธีการเขียนภาษาไทยแบบปัจจุบัน เช่น โกฎ เป็น โกฎ โดยอ้างอิงจากพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน และตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลโดยผู้เชี่ยวชาญด้านภาษาจำนวน 3 ท่าน

2. การศึกษาวิเคราะห์เครื่องยาสมุนไพร โดยการวิเคราะห์จากชื่อของสมุนไพรเดี่ยว และเครื่องยาสมุนไพรที่เป็นส่วนประกอบในพิภัดยาสมุนไพร ทั้งหมดที่มีการบันทึกไว้ในคัมภีร์ โดยตัดรายการที่ซ้ำกันออก และหากไม่มีข้อมูลแน่ชัดว่าเป็นเครื่องยาชนิดใด เช่น ชิง ไม้ได้ระบู่ที่ใช้ส่วนใดเป็นเครื่องยา รากชิง เหง้าชิง ต้นชิง ใบชิง หรือดอกชิง ก็ให้คงชื่อ ชิง ไว้ และเป็น 1 รายการ จากนั้นรายชื่อสมุนไพรทั้งหมดจะถูกรวบรวมวิเคราะห์เพื่อจัดหมวดหมู่ตามหลักเภสัชวัตถุ ได้แก่ พิษวัตถุ สัตว์วัตถุ และธาตุวัตถุ โดยการศึกษาวิเคราะห์เปรียบเทียบกับตำราเภสัชกรรมแผนไทย ของโรงเรียนอายุรเวท (ชีวกโกมารภักจ) และตำราอื่น ๆ ข้อมูลดังกล่าวได้รับการตรวจสอบความถูกต้อง โดยผู้เชี่ยวชาญด้านการแพทย์แผนไทยที่มีประสบการณ์มากกว่า 20 ปี จำนวน 5 ท่าน

ผลการศึกษา

1. ผลการศึกษาที่ได้จากการปริวรรตคัมภีร์สรรพลักษณะ สรรพคุณ แลมหาพิภัด มีดังนี้

(1) ผลปริวรรตถอดความจาก “อักษรขอม” ให้เป็นอักษรไทยปัจจุบัน พบอักษรขอม ที่มีการบันทึกอยู่ในคัมภีร์ มีด้วยกัน 4 ข้อความ คือ สิทธิการิยะ ซ้ำกัน อยู่ 2 ที่ อัยงกาโย ธาตุโก ฯลฯ อาหารฐิติภุชติฯ และ ปุณจปรัง ดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1. ผลปริวรรตถอดความจาก “อักษรขอม” ให้เป็นอักษรและอักขรวิธีการเขียนภาษาไทยในปัจจุบัน

ลำดับ	เล่ม	หน้า	บรรทัด	ต้นฉบับอักษรขอม	ภาษาปัจจุบัน	ลักษณะการใช้
1	2	ต 14	3		สิทธิการิยะ	เป็นคำขึ้นต้น
2	2	ต 51	3		สิทธิการิยะ	เป็นคำขึ้นต้น
3	3	ต 19	1		อัยงกาโย ธาตุโก ฯลฯ อาหารฐิติบุญชติฯ	เป็นบทสวดที่เป็น คำขึ้นต้น
4	3	ต 36	1		ปูนจปรัง	เป็นคำขึ้นต้นว่า ยังมีอีก

ที่มา: หอสมุดแห่งชาติ. ต้นฉบับอักษรขอม ตำราเวชศาสตร์ฉบับหลวง รัชกาลที่ 5 เล่ม 1, 2, 3²

(2) ผลปริวรรตแปลความจาก “เครื่องหมาย” ให้เป็นอักษรไทยปัจจุบัน พบเครื่องหมายในคัมภีร์ฯ มี จำนวน 10 เครื่องหมาย ได้แก่ (1) ฟองมัน หรือ ตาไก่ (2) ปีกกา (3) วิสรชนีเย่ (4)

อังกันเดี่ยว (5) อังกันวิสรชนีเย่ (6) อังกันคู่ (7) อังกันคูวิสรชนีเย่ (8) ตีนกา (9) ไปยาลใหญ่ (10) อังกันคูวิสรชนีเย่โคมูตร ดังตารางที่ 2

ตารางที่ 2. เครื่องหมายที่พบในคัมภีร์สรรพลักษณะ สรรพคุณ แลมหาพิภค

ลำดับ	เครื่องหมายที่พบในคัมภีร์	ชื่อเครื่องหมาย	ลักษณะการใช้
1		ฟองมัน หรือ ตาไก่	ใช้เมื่อขึ้นบท ตอนหรือเรื่อง
2		ปีกกา (แบบโบราณ)	สำหรับคงข้อความเข้าด้วยกัน ซึ่งพบหลายขนาด ขึ้นอยู่กับกลุ่มคำที่ต้องการจะคงเข้าด้วยกัน
3		วิสรชนีเย่ หรือ นมนางทั้งคู่	แทนเสียงลมหายใจมาก ในคัมภีร์ฯ พบอยู่ตอนท้ายของประโยค
4		อังกันเดี่ยว หรือ คันเดี่ยว	เป็นเครื่องหมายวรรคตอนใช้เมื่อจบบทตอน หรือเรื่องทั้งคำ ประพันธ์ ร้อยแก้วและร้อยกรอง ใช้สัญลักษณ์เดียวกับไปยาลน้อยเป็น เครื่องหมายวรรคตอนใช้เมื่อจบตอน
5		อังกันวิสรชนีเย่	เป็นเครื่องหมายวรรคตอน ใช้เมื่อ จบตอน
6		อังกันคู่	
7		อังกันคูวิสรชนีเย่	

ตารางที่ 2. เครื่องหมายที่พบในคัมภีร์สรรพลักษณะ สรรพคุณ แลมหาพิภัด (ต่อ)

ลำดับ	เครื่องหมายที่พบในคัมภีร์	ชื่อเครื่องหมาย	ลักษณะการใช้
8		ตินกา หรือ ตินครุ	กำหนดมาตราซึ่งดวงวัดแบบไทย <div style="text-align: center;"> ชิ่ง ต่ำสิง บาท ----- เฟื่อง สลิ่ง โฟ </div> จากภาพหมายถึง 2 บาท
9		ไปยาลใหญ่ หรือ เปยยาลใหญ่ในอักษรขอมไทย	ถอดรูปอักษรให้เป็นไทยปัจจุบัน คือ “ขลข” ใช้ละคำต่อท้ายที่ยังมีอีกมากมาย
10		อังกันคูวิสรรชนีย์โคมูตร	เป็นเครื่องหมายวรรคตอนแบบไทย โบราณประกอบด้วย 3 เครื่องหมาย คือ “อังกันคู” “วิสรรชนีย์” และ “โคมูตร หรือเยี่ยวว้าว” ใช้เมื่อเติมท้าย หมายถึงจบสมบูรณ์

ที่มา: หอสมุดแห่งชาติ. เครื่องหมายที่พบในคัมภีร์สรรพลักษณะ สรรพคุณ แลมหาพิภัด ตำราเวชศาสตร์ฉบับหลวง รัชกาลที่ 5 เล่ม 1, 2, 3²

- (3) ผลปริวรรตเปลี่ยนตัวอักษรและแปลความจากภาษาไทยโบราณให้เป็นภาษาไทยปัจจุบันทั้งคัมภีร์ ตัวอย่างของการปริวรรต ดังตารางที่ 3
- (4) ผลปริวรรตศักราช ทำให้ทราบว่า คัมภีร์สรรพ

ลักษณะ สรรพคุณ แลมหาพิภัด ถูกเขียนขึ้นเมื่อวันพฤหัสบดี ขึ้น 4 ค่ำ เดือน 12 ปี มะเมีย จุลศักราช 1232 (พ.ศ.2414) ดังตารางที่ 4

ตารางที่ 3. ตัวอย่างผลการปริวรรตคัมภีร์สรรพลักษณะ สรรพคุณ แลมหาพิภัด เล่ม ๒ หน้าต้นที่ 10 บรรทัดที่ 3

ข้อความต้นฉบับ						
การถ่ายทอดจากเอกสารโบราณ	โกฎจุลาลำภา	โกฎกระดูก	โกฎก้านพร้าว	อันนี้พิภัดลับตโกฏ	๗	อนึ่งโกฏ
การปริวรรตให้เป็นภาษาไทยในปัจจุบัน	โกฎจุฬาลำภา	โกฎกระดูก	โกฎก้านพร้าว	อันนี้พิภัดลับตโกฏ	๗	อนึ่งโกฏ

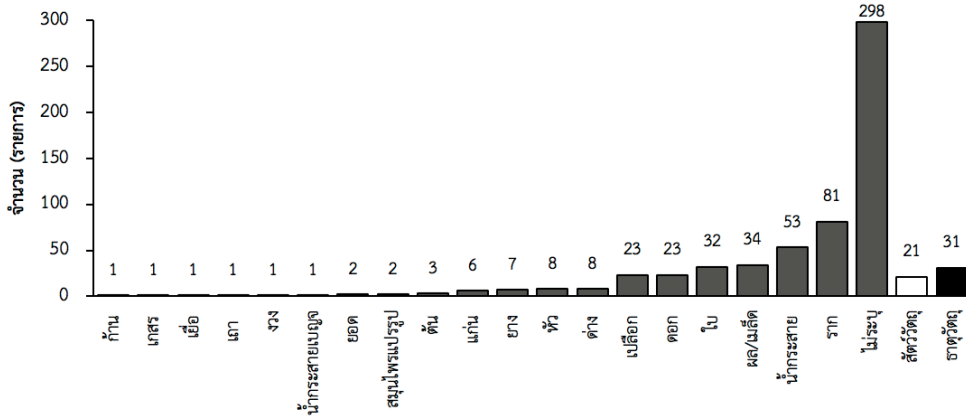
ที่มา: หอสมุดแห่งชาติ. ข้อความต้นฉบับคัมภีร์สรรพลักษณะ สรรพคุณ แลมหาพิภัด ตำราเวชศาสตร์ฉบับหลวง รัชกาลที่ 5 เล่ม 2²

ตารางที่ 4. การปริวรรตคัมภีร์

ข้อความต้นฉบับ	การปริวรรต
ศุภมัสดุ	คือ ศุภมัสดุ (ภาษาสันสกฤต คือ ศุภ อสตุ) แปลว่า ขอความดีงามจงมี
จุลศักราช ๑๒๓๒	คือ จุลศักราช ต้องบวกด้วย 1181 จะเป็นพุทธศักราช 2414
อัสว-	(1232 + 1181 = 2414)
สัมพัจจร	คือ ม้า หมายถึง มะเมีย
กติกะมาส	หมายถึง ปี
ศุกระปีษ	คือ กัตติกมาส หมายถึง เดือน 12
จตุตถดิถี	คือ ศุกลปักษ์ หมายถึง ซ่างขึ้น
ครุวาร	หมายถึง ที่ 4
บริจเจทกาลกำหนด	คือ วันครุ หมายถึงวันพฤหัสบดี
ดังนั้น"ศุภมัสดุ จุลศักราช ๑๒๓๒ อัสวสัมพัจจรกติกะมาส ศุกระปีษจตุตถดิถี ครุวารบริจเจทกาลกำหนด.."	หมายถึง การกำหนดระยะเวลา หมายความว่า ขอจงมีความดีงาม เมื่อวันพฤหัสบดี ขึ้น 4 ค่ำ เดือน 12 ปี มะเมีย จุลศักราช 1232 (พ.ศ.2414)

2. ผลการศึกษาสมุนไพรมีการบันทึกไว้ในคัมภีร์พบว่าเครื่องยาสมุนไพรรวมทั้งสิ้น 638 รายการ เมื่อวิเคราะห์เพื่อจัดกลุ่มเครื่องยาสมุนไพรรวมโดยใช้เภสัชวัตถุ พบว่า พืชวัตถุ สัตว์วัตถุ ธาตุวัตถุ มีจำนวน 586, 21, 31 รายการ ตามลำดับ โดยพืชวัตถุ แบ่งเป็น

เครื่องยาสมุนไพรมีได้จากส่วนของพืช 218 รายการ เครื่องยาสมุนไพรมีที่เป็นผลิตภัณฑ์จากพืช 70 รายการ และเครื่องยาสมุนไพรมีที่ไม่ได้ระบุส่วนที่ใช้ 298 รายการ ดังรูปที่ 1

รูปที่ 1. รายการเครื่องยาสมุนไพร จำนวน 638 รายการ ที่พบในคัมภีร์สรรพคุณ สรรพคุณ แลมหาพิภัด จำแนกตามเภสัชวัตถุ (1) พืชวัตถุ 586 รายการ จำแนกตามส่วนที่ใช้ประกอบด้วย ก้าน เกรสร เอื้อ เถา งวง น้ำกระสายเบญจ ยอด สมุนไพรรูป ต้น แก่น ยาง หัว คาง เปลือก ดอก ใบ ผล/เมล็ด น้ำกระสาย ราก และไม่นระบุ (2) สัตว์วัตถุ 21 รายการ (3) ธาตุวัตถุ 31 รายการ

อภิปรายผล

ผลปริวรรตคัมภีร์

ในการปริวรรตถอดความจาก “อักษรขอม” ให้เป็นอักษรไทยปัจจุบัน ซึ่งอักษรขอมไทยเป็นอักษรที่พบใช้เป็นวงกว้าง ทุกภาคของประเทศไทย และใช้ในการเขียนเอกสารโบราณ เช่น วรรณกรรม ตำรายา ตำราโหราศาสตร์ และความรู้อื่นๆ มาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 20 จนถึง พุทธศตวรรษที่ 25³ ในการปริวรรตหรือการถอดถอดอักษรขอมไทย นิยมทำเป็น 2 ขั้นตอนคือ ขั้นที่ 1 การถอดถอดอักษรตัวต่อตัวตามลำดับการเขียน ขั้นที่ 2 การเขียนคำจากขั้นที่ 1 ตามอักขรวิธีไทยปัจจุบัน³ จากการศึกษาพบอักษรขอม ที่มีการบันทึกอยู่ คัมภีร์ มีด้วยกัน 4 ที่ ซึ่งมีข้อความอยู่ 3 ข้อความ คือ (1) สิทธิการิยะ หมายความว่า ขอให้สิ่งที่กระทำจงสำเร็จ มักใช้เป็นคำขึ้นต้นของประโยคต่าง ๆ ตัวอย่างเช่น สิทธิการิยะ ลักษณะไม่อันมีคุณเสมอกันสืบต่อไป (2) อัยงกาโย ธาตุโก ฯลฯ อาหารฐิติภูษิตย มีคำขยายความที่ระบุไว้ในคัมภีร์สรรพคุณ สรรพคุณ แลมหาพิภัด เล่มที่ 3 หน้าต้นที่ 19 ว่า “...อธิบายว่า กายแห่งบุคคลทั้งหลายนี้เป็นที่ตั้งแห่งกองสมุฏฐาน สมุฏฐานเป็นที่ตั้งแห่งกองธาตุ ธาตุเป็นที่ตั้งแห่งกองโรค โรคเป็นที่ตั้งแห่งอาหารดังนี้...” (3) ปุนจปรัง เป็นคำขึ้นต้นเพื่อบอกว่า ยังมีอย่างอื่น ๆ อีก²

การปริวรรต แปลความจาก “เครื่องหมาย” ให้เป็น

อักษรไทยปัจจุบัน นั้นเนื่องจากพบการบันทึกในจารึกที่เป็นเครื่องหมายต่าง ๆ ดังเช่นเครื่องหมาย ปีกกา เป็นวิธีการเขียนในเอกสารโบราณทั่วไป เพื่อเป็นการย่อหรือประหยัดพื้นที่ในการเขียน เพราะพื้นที่ในการเขียนมีจำกัด³ ส่วนเครื่องหมาย ตินกา เป็นเครื่องหมายที่ใช้เขียนแทนมาตราขังตวงแบบไทย ที่นิยมใช้สื่อสารกันในสมัยโบราณ ซึ่งปัจจุบันการแพทย์แผนไทยยังคงใช้มาตราขังตวงวัดนี้⁴ พบเครื่องหมายในคัมภีร์ฯ 10 เครื่องหมาย ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความนิยมในการใช้เครื่องหมายเหล่านี้ในยุคสมัยรัชกาลที่ 5 เพื่อในการเขียนบันทึก ได้แก่ เครื่องหมาย “ฟองมัน” หรือ “ตาไก่” ใช้เมื่อขึ้นบท ตอนหรือเรื่อง เครื่องหมาย “ปีกกา” ใช้สำหรับควงข้อความเข้าด้วยกัน ซึ่งพบหลายขนาด ขึ้นอยู่กับกลุ่มคำที่ต้องการจะควงเข้าด้วยกัน เครื่องหมาย “วิสรรชนีย์” หรือ “นมนางทั้งคู่” ใช้แทนเสียงลมหายใจมาก ซึ่งในคัมภีร์ฯ พบอยู่ตอนท้ายของประโยค เครื่องหมาย “อังกั่นเดี่ยว” หรือ “คั่นเดี่ยว” เป็นเครื่องหมายวรรคตอน ใช้เมื่อจบบท ตอนหรือ เรื่อง ทั้งคำประพันธ์ ร้อยแก้วและร้อยกรอง ใช้สัญลักษณ์เดียวกับ ไปยาลน้อย ส่วนเครื่องหมาย “อังกั่นวิสรรชนีย์” เครื่องหมาย “อังกั่นคู่” เครื่องหมาย “อังกั่นคู่วิสรรชนีย์” ใช้เป็นเครื่องหมายวรรคตอน ใช้

เมื่อจบตอน แล้วแต่กรณี การเลือกใช้ขึ้นอยู่กับรสนิยมของผู้เขียน เครื่องหมาย “ตีนกา” หรือ “ตีนครุ” เป็นเครื่องหมายที่ใช้กำหนดมาตราซึ่งดวงวัดแบบไทย ซึ่งในปัจจุบัน การแพทย์แผนไทยยังคงใช้มาตรนี้ในการปรุงยาสมุนไพร เครื่องหมายไป “ยาลใหญ่” หรือ “เปยยาลใหญ่” ซึ่งในคัมภีร์พบวิธีการบันทึกในรูปของอักษรขอมไทย ซึ่งใช้ละคำต่อท้ายที่ยังมีอีกมากมาย เช่นเดียวกันกับปัจจุบัน และ เครื่องหมาย “อังกันคูวิสรรชนีย์โคมตร” เป็นเครื่องหมายวรรคตอนแบบไทยโบราณประกอบด้วย 3 เครื่องหมาย คือ “อังกันคู” “วิสรรชนีย์” และ “โคมตร หรือเยี้ยววู” ใช้เมื่อเต็มท้าย หมายถึงจบสมบูรณ์⁵

การปริวรรต “เปลี่ยนตัวอักษรและแปลความจากภาษาไทยโบราณ” ให้เป็น “ภาษาไทยปัจจุบัน” เป็นการปริวรรตวิธีการเขียนแบบโบราณที่คนในสมัยนั้นนิยมเขียนตามความเข้าใจโดยไม่สนใจรูปอักษรให้เป็นตามอักษรวิธีไทยปัจจุบัน³ ดังตัวอย่างที่พบในคัมภีร์สรรพลักษณะ สรรพคุณ แลมหาพิกัต เช่น บัวสัตบุษย์ จะพบมีการเขียนหลายแบบ ได้แก่ สัตบุต สัตบุต สัตบุต สัตบุตร และทำให้ทราบว่า มีสรรพคัมภีร์สรรพคุณ 2 เล่ม คือ คัมภีร์สรรพลักษณะ สรรพคุณ แลมหาพิกัต เล่ม 2 และ 3 แต่ไม่ปรากฏว่ามีเล่ม 1 และเมื่อวิเคราะห์แล้วจะพบว่า มีชื่อคัมภีร์ด้วยกัน 3 ชื่อ คือ คัมภีร์สรรพลักษณะ คัมภีร์สรรพคุณ และคัมภีร์มหาพิกัต ส่วนผลการปริวรรตศักราชทำให้เราทราบว่า คัมภีร์สรรพลักษณะ สรรพคุณ แลมหาพิกัตถูกเขียนขึ้นเมื่อ เมื่อวันพฤหัสบดี ขึ้น 4 ค่ำ เดือน 12 ปี มะเมีย จุลศักราช 1232 (พ.ศ.2414)

รายการสมุนไพรที่มีการบันทึกในคัมภีร์นั้น พบว่ามีการบันทึกชื่อสมุนไพรซ้ำ ๆ กันเป็นจำนวนมาก หลายชนิดมีความถี่ในการบันทึกสูงมาก เช่น ชิง ข่า เป็นต้น เพราะสมุนไพรหลายชนิดเป็นส่วนประกอบของพิกัตยา เช่น ชิง เป็นส่วนประกอบของทั้งพิกัตเบญจกุล ซึ่งประกอบด้วย ดีปลี ข่าพลู สะค่าน เจตมูลเพลิง ชิงแห้ง และพิกัตตรีภูก ซึ่งประกอบด้วย พริกไทย ชิงแห้ง ดีปลี⁴ จากผลการศึกษาที่พบว่าเครื่องยาส่วนใหญ่ 298 รายการไม่มีการระบุส่วนที่ใช้นั้น อาจก่อให้เกิดปัญหาความไม่ชัดเจนในการนำสมุนไพรมา

ปรุงเป็นเครื่องยาหรือไม่ ซึ่งอาจต้องใช้การศึกษาและรวบรวมข้อมูลที่เพียงพอจึงจะตอบได้อย่างมั่นใจ แต่อย่างไรก็ตามมีสมุนไพรจำนวนไม่น้อยที่แพทย์แผนไทยรู้จักกันโดยทั่วไปว่า เครื่องยานี้คืออะไร ได้มาจากอะไรโดยไม่จำเป็นต้องบอกส่วนที่นำมาใช้เป็นเครื่องยา ยกตัวอย่างเครื่องยาสมุนไพรในกลุ่มที่เป็นพืชวัตถุ เช่น กานพลู คือ ดอกกานพลู^{6,8} ขอนดอก คือ เนื้อไม้พิกุลหรือตะแบกผู้^{7,8} ยาดำ คือ ผลัดภันท์ที่ได้จากยางต้นว่านหางจระเข้^{7,8} รงทอง คือ ยางไม้จากต้นรงทอง^{7,8} หรือกลุ่มที่มีเอกลักษณ์ชัดเจนเป็นที่รู้จัก เช่น โกฎเทียน เญญกานี่ เครื่องยาสมุนไพรกลุ่มสัตว์วัตถุ เช่น โคโรค คือ ปรวดหรือก้อนหินที่อยู่ในกระเพาะของโค⁸ ชะมดเชียง คือ ไชของชะมดเชียง^{6,8} เครื่องยาที่เป็นธาตุวัตถุ เช่น ชันทสกร คือ ดินน้ำตาล⁸ และมีเครื่องยาสมุนไพรจำนวนไม่น้อยที่ต้องมีการศึกษาค้นคว้าอย่างจริงจังเพื่อให้ทราบว่า มีกระบวนการได้มาอย่างไรให้ได้มาซึ่งเครื่องยาเหล่านี้ เช่น กลุ่มผลัดภันท์ที่ได้จากพืช และสัตว์ เพราะในคัมภีร์ไม่ได้กล่าวถึงกรรมวิธีการเตรียม

บทสรุป

การศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์สรรพลักษณะ สรรพคุณ แลมหาพิกัต เล่ม 2 และ เล่ม 3 ในตำราเวชศาสตร์ ฉบับหลวง รัชกาลที่ 5 เล่ม 2 ฉบับหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร ด้วยองค์ความรู้ทางด้านภาษาศาสตร์ และโบราณคดีจะช่วยให้เกิดความรู้ความเข้าใจในองค์ความรู้ด้านการแพทย์แผนไทยมากขึ้น ผลการศึกษาวิเคราะห์สมุนไพร สามารถนำข้อมูลไปใช้ประโยชน์ในการเรียนการสอน และการทำเวชปฏิบัติด้านการแพทย์แผนไทยได้

กิตติกรรมประกาศ

ขอขอบคุณ สถานการณ์แพทย์แผนไทยประยุกต์ คณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาล มหาวิทยาลัยมหิดล ที่สนับสนุนงานวิจัย อาจารย์ยุวเรศ วุทธิรพล นักภาษาโบราณชำนาญการ สำนักหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร ดร.อุเทน วงศ์สถิตย์ ผู้เชี่ยวชาญด้านภาษาจากภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี

มหาวิทยาลัยศิลปากร อาจารย์สุวัตร์ ตั้งจิตรเจริญ อาจารย์สุภาวดี ตั้งจิตรเจริญ อาจารย์สิริกานต์ ภูโปรง และอาจารย์ประสพพร พันธุ์เพ็ง ผู้เชี่ยวชาญด้านการแพทย์แผนไทย การศึกษาวิจัยนี้ได้รับการสนับสนุนจากกองทุนเฉลิมพระเกียรติ คณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาล มหาวิทยาลัยมหิดล

เอกสารอ้างอิง

1. ทวี เลหาพันธ์, เอื้อพงศ์ จตุรธำรง, ชัชชาม จันทบุตร, เทียมจิต ทองลือ, ประมวล คำแก้ว, ประสพพร พันธุ์เพ็ง, และคณะ. การแพทย์แผนไทย.ใน:คณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาล.กรุงเทพมหานคร: ศุภานิชการพิมพ์; 2552. หน้า 1-4.
2. หอสมุดแห่งชาติ. ตำราเวชศาสตร์ฉบับหลวง รัชกาลที่ 5 เล่ม 1, 2, กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน); 2542.
3. กรรณิการ์ วิลเกษม. ตำราเรียนอักษรไทยโบราณ อักษรขอมไทย อักษรธรรมล้านนา อักษรธรรมอีสาน. พิมพ์ครั้งที่ 2 กรุงเทพมหานคร: เซนปรินต์ริง; 2554.
4. มูลนิธิฟื้นฟูส่งเสริมการแพทย์แผนไทยเดิมฯ โรงเรียนอายุรเวท (ชีวโกมารภักจ). ตำราเภสัชกรรมแผนไทย. กรุงเทพมหานคร: พิษณศพริ้นต์ริง เซ็นเตอร์; 2548.
5. ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 7 รอบ 5 ธันวาคม 2554. กรุงเทพมหานคร: บริษัท ศิริวัฒนาอินเตอร์พริ้นท์ จำกัด (มหาชน); 2556.
6. ชยันต์ พิเชียรสุนทร, แม้นมาส ชวลิต, วิเชียร จีรวงส์. คำอธิบายตำราพระโอสถพระนารายณ์ ฉบับเฉลิมพระเกียรติ 72 พรรษามหาราชชา 5 ธันวาคม พุทธศักราช 2542. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: อมรินทร์ และมูลนิธิภูมิปัญญา; 2548. หน้า 349-210.
7. รุ่งระวี เต็มศิริฤกษ์กุล, วงศสถิตย์ ฉั่วกุล, ภารุพงษ์ พงษ์ชีวิน, เบญญาภาณัจน์ พงศ์กิจวิฑูร, อำพล บุญเปล่ง, อุบลวรรณ บุญเปล่ง. สมุนไพรและเครื่องยาไทยในยาสามัญประจำบ้าน. กรุงเทพฯ: หจก. สามลดา จำกัด; 2557.
8. เส็งี่ยม พงษ์บุญรอด. ไม้เทศเมืองไทย สรรพคุณของยาเทศและยาไทย. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์กรุงธน; 2522.